

Leder

Etikk i praksis: Artikulere og vurdere

Bjørn Myskja, Rune Nydal og Berge Solberg

Velkommen til *Etikk i praksis – Nordic Journal of Applied Ethics*. Gjennom dette tidsskriftet ønsker vi å bidra til bedre kontakt mellom forskere innenfor anvendt etikk i Norden. Det finnes et økende antall forskere som arbeider med anvendte etiske problemstillinger, og anvendt etikk har blitt et tverrfaglig forskningsfelt i alle nordiske land. *Etikk i praksis* har som mål å gjøre den anvendte etikken i Norden sterkere og synligere.

Nye tidsskrift oppstår ofte som et ledd i prosessen med å etablere eller utvikle fagområder. Et fagfellesskap trenger møteplasser og kommunikasjonskanaler for å føre en fokusert samtale. *Etikk i praksis* er et tidsskrift for et fagfelt under utvikling. Tidsskriftet ønsker å bidra til denne utviklingen ved å skape en arena hvor fagfeltets identitet kan utprøves og utformes.

Etikkbehov

Etikk etterspørres innenfor et bredt spekter av praksiser, og dermed vokser fagfeltet. Både innen forskning, klinikk, forbruks- og miljøspørsmål, næringsliv, miljø, medier, kunst og kultur, religion og offentlig forvaltning – for å nevne noe – har det vært ønsket «mer etikk» i mange av de nordiske landene over snart to tiår. Hva har etterspørselen vært uttrykk for? Og hva er det egentlig man etterspør når man ønsker «mer etikk»?

Rop på mer etikk behøver slett ikke å være uttrykk for et forfall, i betydningen at vi skulle handle mindre moralsk nå enn før. En mer treffende forklaring er trolig at vi i mange tilfeller står overfor komplekse utfordringer – for eksempel ved utvikling og introduksjon av nye teknologier – hvor moralen ikke gir oss et umiddelbart svar. Etisk refleksjon blir i slike situasjoner

etterspurt for å identifisere hva som normativt står på spill (artikulere) og hvordan vi best kan håndtere det (vurdere).

Ropet på mer etikk kan derfor også sies å reflektere en økt forståelse for at god praksis innenfor bestemte samfunnsområder og fagfelt vanskelig kan avklares i isolasjon fra andre samfunnsområder og fagfelt. Det er eksempelvis ikke nok å holde høy teknisk standard på bioteknologiens bidrag til jordbruket dersom en skaper genmodifiserte planter eller dyr som reiser alvorlige etiske innvendinger hos de som skal bruke jordbruksproduktene. Blikket må rettes mot spørsmål om betingelser for god praksis.

Etikkinteressen kan altså ses som et svar på det moderne samfunnets utfordringer. Teknologien er én viktig forklaringsnøkkel. Men andre utviklingstrekk ved det moderne samfunnet bidrar i like stor grad til et «etikkbehov». Sentrale stikkord er individualisering, privatisering og globalisering, samt nye former for kunnskapsproduksjon. Gjennom formidling av forskning innenfor bredden av etiske anvendelsesområder kan vi muligens også nærme oss en bedre forståelse av årsaksforholdene til det uttrykte etikkbehovet.

Tverrfaglighet

Første nummer av *Etikk i praksis* antyder den anvendte etikkens bredde som fagfelt, både tematisk og metodisk. Risikoaspekter ved det teknologiske samfunnet har utløst diskusjon om og utprøving av nye former for teknologieuvaluering og -styring. I dette nummeret diskuterer Anne Myhr og Frøydis Gillund et metodisk normativt rammeverk for risikoanalyse av DNA-vaksiner i oppdrettsnæringen. Denne risikoanalysen baserer seg på en utvidet ekspertgruppes vurderinger.

Susanne Lundin på sin side undersøker betingelsene for en mer åpen etikkdiskusjon blant fagfolk gjennom en etnografisk basert studie av hvordan etiske diskusjoner innenfor et fagfellesskap fungerer. Hvordan responderer forskere, både som borgere og som profesjonelle fagfolk, på det mange mener er risikofylt og etisk problematisk med feltet de selv opererer innenfor? Her er det ikke bare risiko som står på spill men også det vi kan kalle verdispørsmål i videre forstand.

Thomas Achen retter oppmerksomheten mot hvordan normer som kan bli avgjørende for den etisk-politiske praksis blir forhandlet frem innenfor nye institusjoner, eksemplifisert gjennom den svenske Gentekniknämnden. Jakob Elster presenterer på sin side en kritisk teoretisk analyse av den normativt privilegerte rollen slike etiske komiteer har i det norske samfunnet. Bjørn Hoffman diskuterer et sentralt problem de forskningsetiske komiteer for medisin er satt til å ta stilling til. Hva bør utgjøre det normative grunnlaget for å tilskrive pasienter samtykkekompetanse?

Disse fem artiklene demonstrerer noe av det tematiske spekteret og det metodiske mangfoldet som finnes innenfor anvendt etikk. Det er også verdt å merke seg bredden av ulike fagbakgrunner blant bidragsyterne til dette nummeret. Det gjenspeiler feltets genuint tverrfaglige natur. Og ikke minst; diskusjonene i artiklene springer ut av eller gis mening i forbindelse med et bestemt etisk-politisk problem.

Møteplass

Betegnelser som «anvendt etikk», «etikk i praksis» og «applied ethics» er problematiske, fordi de antyder at det finnes en type teoretisk kunnskap, etikk, som kan anvendes i praksis. Men finnes det? Om etisk teori har primat og kan avgjøre etiske spørsmål i praksis, er en viktig grunnlagsdiskusjon innenfor anvendt etikk. Vi ser ikke bort fra at en slik tilnærming kan opplyse det aktuelle problemet. Men forankringen i aktuelle spørsmål, som den anvendte etikken alltid har, gjør det vanskelig å se for seg en enkel anvendelsesmodell. Trolig vil ofte bevegelsen gå motsatt vei – det anvendte spørsmålet opplyser etisk teori.

«Anvendelse» er også i seg selv en teoretisk utfordring ved at det å få øye på, identifisere og beskrive bestemte etiske problemer, i seg selv ikke er verdinøytralt. Hvem som har den rette kompetansen eller sensitiviteten til å gjøre dette, og om det best skjer i ensomhet eller i fellesskap, er stadige diskusjonstemaer. Disse problematiseringene taler for en inkluderende tilnærming til etikk i praksis.

Selvsagt må etiske diskusjoner som finner sted innenfor et praksisfelt være fagspesifikt informert. Gjennom våre temanumre vil vi utvikle den anvendte etikken på områder som medisin, miljø, religion, nanoteknologi eller annet. Vi ønsker at bidragene i tidsskriftet skal tale på tvers av fagene, slik at nanoteknologen og fagetikeren begge kan forstå og ha utbytte av artikkelen i sitt eget faglige arbeid. Det krever at man foretar et visst tverrfaglig oversettelsesarbeid både i skrivning og i lesing. Slik vi med godvilje og litt ekstra arbeidsinnsats kan forstå de andre skandinaviske språkene, skal vi også kunne forstå artikler med utspring i andre fagtradisjoner som diskuterer andre problemer enn akkurat de vi selv holder på med til daglig. Da blir dette en god møteplass.

Men *Etikk i praksis* skal også fungere som møteplass på en annen måte. Alle som driver med anvendt etikk har nemlig dette til felles: Uansett om fokuset er i miljøetikken, næringslivsetikken eller bioetikken, så oppstår det et fellesskap i metode- og teoritilnærminger. Man konfronteres med de samme utfordringene. Vårt mål er å få anvendte etikere på høyst ulike områder til å utfordre hverandre og lære av hverandre. Slik kan det bli en

møteplass også for anvendt etikk som fag, uavhengig av om våre substansielle temaer er forskjellige.

Når tidsskriftet åpner for en rekke ulike fagfelt, forskningstradisjoner og metodiske tilnærminger, er det kanskje naturlig å spørre hvilke spørsmål som faller utenfor saksområdet til *Etikk i praksis*? Er alt etikk? Alt er ikke etikk, men vi ønsker ikke å ta utgangspunkt i bestemte avgrensninger. Tidsskriftets navn vil være vår ledetråd. Problemer som gjenkjennes eller som kan gjenkjennes som etiske, danner utgangspunktet.

De to formene for møteplass tidsskriftet utgjør, ser vi eksemplifisert i dette nummeret av *Etikk i praksis*. Myhr og Gillund fører en fagnær diskusjon av hva som er god praksis innenfor oppdrettsnæringen i forhold til DNA-vaksiner. Elster tar et analytisk, etikkteoretisk grep i sin artikkel om etikk-komiteers normative begrunnelse. Det samme gjør Hofmann i diskusjonen om kriterier for samtykkekompetanse. Empirisk baserte bidrag finner vi hos Lundin og Achen. Her utvikles interessante og fruktbare begreper som «forhandlet normdannelse» og «moraliske reknskaper». Slik begrepdannelse kan gjøre oss bedre rustet til å artikulere og vurdere hva som foregår på de ulike steder der etisk stillingtagen til kontroversielle spørsmål formes, forhandles, internaliseres eller omgås. I sum ser vi at artiklene henvender seg til lesere innenfor konkrete områder som medisin og bioteknologi, så vel som lesere med en generell anvendt etisk interesse. *Etikk i praksis* skal være en møteplass for dem begge.

Roller

Anvendte etikere kommer fra ulike fagmiljøer og har opparbeidet forskjellig kompetanse. Noen har dyptpløyende kunnskap innenfor et avgrenset område, mens andre kan trekke sin kunnskap i mange ulike retninger uten samme grad av fordypning. Etikeren i praksis kan eksempelvis være en medisinere eller økonom som har tilleggskompetanse i etikk, eller det kan være en filosof eller samfunnsviter med tilstrekkelig tilleggskompetanse i et medisinsk eller økonomisk felt. Sistnevnte gruppe utgjør trolig flertallet. Forskere med en klar fagetisk identitet kommer oftest fra humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag, nettopp fordi disse fagene har vært leverandører og bærere av etiske teoritradisjoner.

Anvendt etikk synes å måtte bevege seg både innenfor og utenfor grensene for fagområder som ikke synes å være selvtilstrekkelige. Et presserende spørsmål er da hva bidraget inn i et annet fagfelt skal bestå i. Når lykkes den anvendte etikeren? Hva er den anvendte etikernes profesjonelle identitet? Kan en måle anvendt etikk ut fra spørsmål om hvordan den forbedrer aktiviteten den studerer? Skal etikeren levere svar til for eksempel medisinen, teknologien eller økonomien? Skal etikken bli forstått som del av slike fagom-

råder? Skal etikeren være å forstå som en premissleverandør for «policy making»? Er det galt om etikere opptrer som det Jon Hellesnes har kalt moralteknologer?

Alternativt kan man tenke etikeren arbeid som et bidrag til artikulering, problematisering, fordypning og perspektivering. Etikeren primære oppgave blir da ikke å gi konkrete løsninger til et bestemt felt, men snarere å se sammenhenger og skape forståelse og refleksjon som kan bidra til at feltet berikes og de enkle løsningene står for fall. En tredje mulighet er å tenke etikeren som en vaktbikkje, en som setter grenser og ser til at disse overholdes. Etikeren oppgave blir ikke å oppfinne moralen, heller ikke å være moralist, men snarere å forsvare grunninnsikter i en slags allmenmoral og være på vakt når elementer i denne kan være truet.

Alle disse modellene tar lett for gitt at den anvendte etikeren reflekterer i ensomhet. Men i praksis utføres anvendt etikk i dag veldig ofte av forskningsetiske komiteer, etiske nemnder, konsensus- eller lekfolkskonferanser. Nemndene er bredt sammensatt for at de skal kunne være representative. Igjen dukker spørsmålet om forhandlet normdannelse opp og hvordan etiske diskusjoner bør føres innenfor eksempelvis en vitenskapsdisiplin, en profesjon, et industriforetak eller et storsamfunn. I *Etikk i praksis* ønsker vi å skape en arena hvor man prøver ut ulike roller for den anvendte etikken, og hvor refleksjon over rollen som etiker er en naturlig ingrediens.

Norden

Det er helt avgjørende at den anvendte etikken kommuniserer med allmennheten. De skandinaviske land er tett bundet til hverandre, gjennom like styresett, like tradisjoner og like språk. Geografisk er vi mer eller mindre limt sammen. Selv om det nordiske fellesskapet ikke er like tett som det skandinaviske av språklige og delvis kulturelle grunner, er det langt mer som forener oss enn som skiller oss. Vi har sammenlignbare samfunn både når det gjelder teknologiutvikling og implementering av teknologi i samfunnet, og når det gjelder faktorer som bl.a. rettferdighetsutvikling, likestilling mellom kjønnene og velferdsutvikling for marginaliserte grupper.

Til sammen gir dette gode grunner for særskilt å studere de nordiske landenes etikkdebatter og utvikle et felles etikkrom. Vi kan altså si at vi både er på et «sted» som har mye til felles og som gjør at vi bør snakke sammen, og at vi er på et «sted» som er vel verdt å være på i forhold til anvendt etikk – et «sted» som genererer mange spennende spørsmål og forhåpentligvis noen gode og lærerike løsninger. Vi mener at denne etikkrefleksjonen med hell kan foregå på de samme språk som en del av diskusjonen foregår på, for å utnytte de produktive mulighetene i at vi faktisk er i stand til å forstå hverandres primærpråk. Samtidig er vi åpne for bidrag på engelsk, både fordi

finsk og islandsk ikke inngår i det skandinaviske språkfelleskap, og fordi vi innser at vi bruker engelsk i stadig større del av vår faglige virksomhet. Det åpner også for ikke-skandinaviske bidrag i tidsskriftet.

De nordiske særtrekk gjør at vi kan ha spesielt utbytterike diskusjoner på flere områder. Ett eksempel er diskusjonene rundt etikk-komiteer og nemnder i dette nummeret, mens andre eksemplifiseres i de planlagte temanumrene (som også vil ha en åpen seksjon for innsendte bidrag). Det første temanummeret tar for seg etiske utfordringer ved bruk av stadig mer avansert fosterdiagnostikk og reproduksjonsteknologier. Spørsmålet om hvilke følger dette får for vårt syn på normalitet og avvik, står sentralt. Det er interessante og lærerike likheter og forskjeller i de nordiske land når det gjelder etiske vurderinger, politisk regulering og praksis på dette området.

Nordiske likhetstrekk gjør det interessant å sammenligne hvordan etikkdiskusjonene settes på ulike måter i innad i Norden i forhold til for eksempel nanoteknologi. Ny teknologi er en av drivkreftene når det gjelder ny etisk tenkning, fordi det stiller oss overfor nye utfordringer. Derfor er det viktig og interessant å studere en ny teknologi i dens etableringsfase. Det andre temanummeret vil ta for seg nettopp de særskilte etiske utfordringene nanoteknologien som ungt og lite utviklet felt medfører.

Vi ønsker også å belyse andre etiske utfordringer enn de teknologien reiser, og de siste årene har religionens tilbakekomst på det politiske området reist nye spørsmål. Dette vil utgjøre det tredje temanummeret. Skandinavia har vært særlig preget av striden om Muhammedkarikaturer, men kanskje har spørsmål knyttet til det offentliges inngripen i privatsfæren mer vidtrekkende betydning. Vi mottar gjerne forslag til andre temanumre som kan ha spesiell nordisk interesse.

Etikkens dialoger

Tanken bak dette nummeret har ikke vært å lage et temanummer. Likevel har det vist seg at mange av artiklene som slapp gjennom fagfelle-vurderingen hadde tematiske likheter. Etikk-komiteers normative legitimitet, deres arbeidsmåte og funksjon, samt den etiske refleksjon i forskerfelleskapene går som en rød tråd gjennom bidragene. Jakob Elster åpner nummeret med en analytisk basert avvisning av den rådgivende funksjonen til etikk-komiteene i Norden, mens Bjørn Hoffman gir innspill til den dialogen som foregår i slike komiteer. Thomas Achen vektlegger hvordan en slik komité fungerer som et sted for legitim kollektiv normdannelse, og presenterer dermed et empirisk basert motstykke til Elster. Susanne Lundin tar oss ut av komiteene og inn i samtalen mellom forskerne, og studerer hvordan den generelle kritiske samfunnsdebatten reflekteres i forskernes moralske regnskap og selvforståelse. Anne Myhr og Frøydis Gillund utforsker en norma-

tiv modell for håndtering av vitenskapelig usikkerhet gjennom dialog med forskere fra ulike felt.

Rembrandts bilde på forsiden, *Dr. Tulps anatomitime*, kan stå som et symbol på spenningene i dette nummeret. I 1632 var disseksjon etisk problematisk i Europa, og det hersket også betydelig uenighet om nytteverdien av inngrepet. Blikkene til de tilstedeværende er delt mellom professor Tulp og liket av Aris Kindt. Det er ikke åpenbart hvor de bør feste blikket. De balanserer mellom teori og empiri. De balanserer mellom nysgjerrighet og motstridende tanker om verdighet. Og det er sammensatt gruppe mennesker i rommet. Rembrandts etiske dialoger med andre ord. Riktig god lesning!